

Njósnasaga og gestabraut

Guðni Th. Jóhannesson, sagnfræðingur og lektor við laga- og viðskiptadeild HR

Lögfræði og sagnfræði eiga margt sameiginlegt. Í báðum þessum fræðum greinir fólk eitthvað sem hefur gerst í liðinni tíð, reynir að afla allra tiltækra heimilda um það, metur fordæmi, ber saman við viðlíka atvik og kemst svo að niðurstöðu. Gagnaöflun er einn mikilvægasti þátturinn í þessu ferli. Því fleiri heimildum sem er safnað um tiltekið atvik eða atburðarás, því líklegra er að niðurstaðan – dómur fyrir rétti eða „dómur sögunnar“ – verði sannleikanum samkvæm eða komist að minnsta kosti nærrí honum.

Orðið heimild er annars óvenju tvírætt í íslensku. Það getur bæði þýtt upplýsingar um eitthvað (ég hef heimild fyrir því að..., þessi heimild staðfestir að...) og leyfi til einhvers (ég veiti þér heimild til að..., ekki fékkst heimild til að...). Í sagnfræðirannsóknum getur þannig komið fyrir að maður fái ekki heimild til að nota heimild, með þeim afleiðingum að það reynist erfiðara en ella að komast að traustri niðurstöðu um það sem gerðist. Þessi stutta frásögn sem hér fer á eftir sýnir það vel.

Fyrir allnokkrum árum fékk ég fyrir tilviljun áhuga á símhlerunum og öðrum þáttum sem snert að innra öryggi ríkisins á árum kalda stríðsins á Íslandi. Ein ástæðan var sú að árið 1999 fann ég í skjalasafni Dwight's Eisenhower Bandaríkjaforseta ýmis gögn um þau efni. Þeirra á meðal var skjal frá febrúar 1956 sem nefnist „Analysis of Internal Security Situation in Iceland and Recommended Action“. Þar var fjallað um spjaldskrá íslensku löggreglunnar með nöfnum „kommúnista og stuðningsmanna þeirra“, ýmsar leiðir yfirvalda til að „fylgjast með undirróðursstarfsemi“ og aðstoð bandarískra stjórnvalda í þeim efnunum. Þetta var fróðleg heimild en sá böggull fylgdi skammrifi að sumt í henni var enn á huldu. Heimild fékkst ekki til að lesa skjalið allt. Fulltrúar CIA, bandaríksa utanríkisráðuneytisins og annarra stofnana sem áttu í hlut töldu fjölmargt í því enn svo viðkvæmt að birting myndi skaða bandaríksa þjóðarhagsmuni.

Heimildin reyndist þess vegna gloppótt eins sést á myndinni til hliðar. Þannig var hægt að lesa á bls. 9 í lið 35 b, d og e að bandarísk stjórnvöld skyldu þá þegar verja 100-200.000 dollur-

35. While resisting efforts of Iceland to tie improvement of their security forces to a phase-out of U.S. forces in Iceland, the U.S. should:

- a. [REDACTED]
- b. To the extent practicable, urge and support the expansion of the Icelandic police force, including police guards at U.S. installations, to the legal limit (320 men).
  - Responsible Agencies: State, Defense
  - Cost: \$100-\$200,000 by Defense as indicated in par. 35f.
  - Timing: Immediate
- c. [REDACTED]
- d. Arrange for training suitable personnel of Iceland Fisheries Patrol and the Life Saving Society in appropriate U.S. Coast Guard schools and installations, utilizing this opportunity to indoctrinate them as to the communist threat to Iceland and ways in which they can assist in minimizing that threat.
  - Responsible Agency: U.S. Coast Guard (Subject to approval of Treasury Department)
  - Cost: Four trainees (\$20,000, not presently programmed)
  - Timing: Immediate
- e. Arrange for training suitable personnel of the Iceland Civil Aviation Administration by the U.S. Civil Aviation Authority and in CAA approved schools, utilizing this opportunity to indoctrinate them as to the communist threat in Iceland and ways in which they can assist in minimizing that threat.
  - Responsible Agencies: State, ICA
  - Cost: 13 trainees \$30,000
  - Timing: Now in progress

Mynd 1

um (tugum milljóna króna á núvirði) til að styrkja íslensku lögregluna, þjálfa liðsmenn Landhelgsgæslunnar, slysavarnarfélaga og Flugmálastjórnar og sannfæra þá um leið um „ógn kommúnista“ á Íslandi.

En hvað með liði a og c? Hvað stóð þar? Væntanlega var það eitthvað sem ekki boldi dagsins ljós að mati embættismanna ytra, einhverjar róttækari tillögur um aðstoð við íslensk yfirvöld í hita kalda stríðsins. Manni fannst þó undarlegt að þær skyldu vera undir leynd árið 1999 þegar þau átök voru liðin og nýir tímar runnir upp. Um það þyddi ekki að fást að sinni en hins vegar var hægt að sækja um endurskoðun. Leið svo og beið og árið 2009 fékk ég að vita að búið væri að fara aftur yfir skjalið. Nú hlaut maður að vona að eitthvað meira kæmi í ljós, þótt ekki væri nema vegna þess að áratugur var liðinn frá fyrstu birtingu og bandarískt herlið horfið frá Íslandi. Vissulega hafði aðeins rofað til eins og sjá má á myndinni til hliðar en seint verður þó sagt að margt nýtt hafi komið fram! Glöggir lesendur geta borið saman skjalið sem var birt árið 1999 og þetta frá 2009; hinir geta séð „lausnina“ neðanmáls.*

Sama leyndin hvílir því enn yfir mikilvægum skjölum um sam-skipti Íslands og Bandaríkjanna og innra öryggi í landinu á fyrstu árum kalda stríðsins, enda þótt þau átök séu löngu liðin og bandarísk stjórsvöld hafi mun minni áhuga en áður á málefnum Íslands. Það segir sig sjálf að sagnfræðirannsóknir líða fyrir þessa leynd en við því virðist lítið að gera. Ég og aðrir einstaklingar getum sótt um endurskoðun lokaðra heimilda á nýjan leik, og kannski íslenskir ráðamenn gætu lagst á árnar ef þeir hefðu áhuga. Eftir stendur að við rannsóknir á þessum mikilvæga hluta samtímasögunnar erum við upp á náð og miskunn einhverra óþekktra embættismanna í Bandaríkjum.

Mynd 1: Blaðsíða 9 í skjalini „Analysis of Internal Security Situation in Iceland and Recommended Action“ eins og það var gert opinbert árið 1999.

Mynd 2: Sama síða eftir endurskoðun árið 2009. Hefur einhver breyting orðið? ■

* Árið 2009 hafði sá árangur náðst að hulunni var svipt af lokaorðum í lið c: „Timing: Until accomplished“ (Tímabil: Uns árangri er náð). En árangri við hvað? Það þykir enn of viðkvæmt.

Guðni Th. Jóhannesson er sagnfræðingur og hefur verið lektor við lagadeild og viðskiptadeild Háskóla Íslands í Reykjavík frá árinu 2007. Hann stundar einkum rannsóknir á utanríkissögu Íslands en fer stundum út af því spori. Þannig lenti hann í hrúninu 2008 og skrifði um það bók árið 2009. Hver veit hvað gerist 2010?

Guðni Th. Jóhannesson

Fulltrúar CIA, bandaríksa utanríkisráðuneytisins og annarra stofnana sem áttu í hlut töldu fjölmargt í því enn svo viðkvæmt að birthing myndi skaða bandaríksa þjóðarhagsmuni.

35. While resisting efforts of Iceland to tie improvement of their security forces to a phase-out of U.S. forces in Iceland, the U.S. should:

- b. To the extent practicable, urge and support the expansion of the Icelandic police force, including police guards at U.S. installations, to the legal limit (320 men).

Responsible Agencies: State, Defense
Cost: \$100-\$200,000 by Defense as indicated in par. 35c.
Timing: Immediate

- c.

Timing: Until accomplished

- d. Arrange for training suitable personnel of Iceland Fisheries Patrol and the Life Saving Society in appropriate U.S. Coast Guard schools and installations, utilizing this opportunity to indoctrinate them as to the communist threat to Iceland and ways in which they can assist in minimizing that threat.

Responsible Agency: U.S. Coast Guard (Subject to approval of Treasury Department)

Cost: Four trainees \$20,000, not presently programmed
Timing: Immediate

- e. Arrange for training suitable personnel of the Iceland Civil Aviation Administration by the U.S. Civil Aviation Authority and in CIA approved schools, utilizing this opportunity to indoctrinate them as to the communist threat in Iceland and ways in which they can assist in minimizing that threat.

Responsible Agencies: State, ICA

Cost: 13 trainees \$30,000
Timing: Now in progress